
L'ocupació humana al sector nord-oriental del Montseny durant la prehistòria i el món antic. Darreres aportacions

**Joaquim Mateu Gasquet,
Josep M. Rueda Torres
i Jordi Tura Masnou**

Museu Etnològic del Montseny La Gabella

El coneixement del poblament antic en el sector nord-oriental del Montseny és relativament recent i, contextualment, paral·lel al desenvolupament dels estudis generats des del Museu Etnològic del Montseny, La Gabella.

El marc cronològic que abraça aquest treball de síntesi s'inscriu en un ampli període delimitat entre el paleolític i el final del món antic, i presenta un estat de la qüestió actualitzat del coneixement sobre les poblacions que van ocupar aquest sector del massís durant el període esmentat.

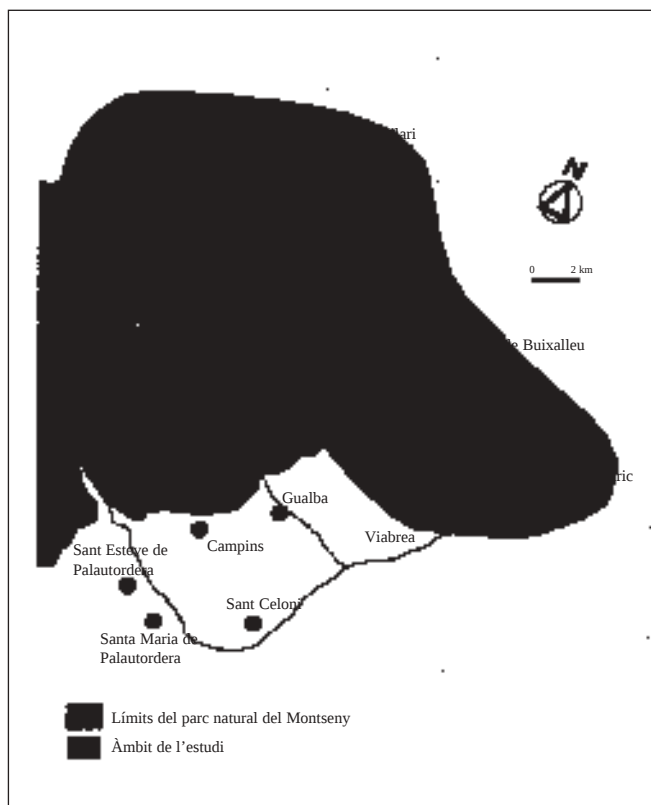

Figura 1. Àmbit de l'àrea d'estudi.

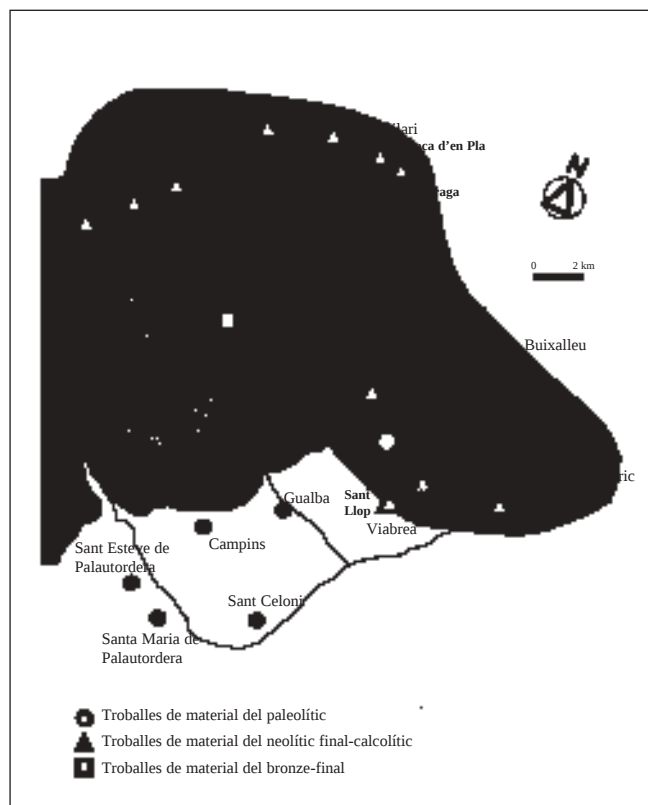

Figura 2. Principals troballes a l'àrea d'estudi.

Introducció

La recerca arqueològica al sector oriental del Montseny és relativament recent, i més si la comparem amb el gran coneixement que es té del sector occidental del massís, sobretot pel que fa a la zona de la Garriga i la vall del Congost.

Tot i que les primeres dades referents a jaciments arqueològics corresponen als anys cinquanta, no serà fins el començament dels vuitanta i, sobretot, en els darrers deu anys, que, d'una manera més sistemàtica, han anat sortint a la llum un conjunt notable de jaciments, que de mica en mica ens van oferint una perspectiva més clara del poblament antic d'aquestes contrades.

L'aparició d'aquests jaciments, de totes maneres, no és gratuïta, sinó que cal emmarcar-la en un context presidit per l'aparició d'un centre al voltant del qual s'ha iniciat aquesta tasca de prospecció i recerca de les arrels del poblament humà i de la seva posterior evolució; aquest centre no és un altre sinó el Museu Etnològic del Montseny, La Gabella.

Actualment, el conjunt de jaciments coneguts és notable, i corresponen majoritàriament a un ampli ventall cronològic que se situaria, *grosso modo*, entre el neolític final-calcolític i la romanització.

En aquest article es fa un breu repàs actualitzat del panorama del coneixement del poblament antic, protohistòric i prehistòric d'aquest sector del Montseny.

L'àmbit de l'estudi (figura 1) correspon, bàsicament, a una àrea amb centre a la vall de la riera d'Arbúcies, i abraça una bona part dels contraforts nord-orientals del Montseny, Viladrau, Arbúcies, Riells, Breda i Sant Feliu de Buixalleu, i també els contraforts occidentals de les

Guilleries: Sant Hilari Sacalm, i les parts corresponents dels termes municipals d'Arbúcies i Sant Feliu de Buixalleu, juntament amb Hostalric, situat en el curs mitjà de la Tordera.

Característiques de l'àrea estudiada

L'àrea de què tractem s'articula, bàsicament, al voltant de dues valls: la d'Arbúcies i la de Breda. La primera constitueix una unitat ben definida, ubicada al llarg d'una falla tectònica, situada a la zona de contacte entre els massissos del Montseny i les Guilleries, per la qual s'escola un important cabal d'aigua, conegut pel nom de riera d'Arbúcies, que esdevé el principal tributari del riu montsenyenc per excel·lència, la Tordera. La de Breda, per contra, és una vall secundària, paral·lela al curs baix de la primera, però que disposa d'extenses planes molt aptes per al conreu, i que està situada prop del vital corredor del Montseny-Montnegre, del qual parlarem més endavant i que també desguassa a la Tordera.

Aquesta ubicació ha estat la que li ha donat preeminència al llarg de la història, ja que ha esdevingut un nus secundari de comunicacions entre les planes de Girona i la Selva amb la d'Osona. D'altra banda, també ha estat un lloc arrecerat i amagat, però proper als grans eixos de comunicació com el corredor Montseny - Montnegre. Les seves característiques orogràfiques també l'han fet un lloc habitual de divisòries territorials i administratives (comarcals, provincials, episcopals, etc.) i un punt rellevant de rutes ramaderes transhumants, que la tardor i l'hivern davallaven, per una banda, vers les properes planes del Vallès i del Maresme i, per l'altra, vers el pla de la Selva.

El perfil muntanyenc del paisatge proper, que és ideal en les seves parts culminícoles per a l'estada dels ramats durant la primavera i l'estiu; la densitat de la vegetació, que, juntament amb l'orografia, el converteixen en un territori protegit; el contacte amb importants i fèrtils planes; la utilització de la zona com a discreta i amagada via de comunicació; i la relativa proximitat als grans eixos de comunicació del país, que han funcionat secularment, tot plegat ha marcat un tipus d'ocupació humana ben peculiar.

Els primers caçadors-recol·lectors

Les restes d'aquestes primeres comunitats són molt escasses en aquesta àrea. De fet, només podem parlar d'una ascla de sílex, obtinguda per la tècnica de talla anomenada *levallois*, trobada, els anys seixanta, a la riera de Breda. Les característiques tecnològiques i tipològiques de la peça, d'una gran qualitat, ens transporten a períodes molt reculats de l'evolució humana, concretament al paleolític mitjà, ara fa entre 40.000 i 80.000 anys, quan la nostra àrea fisiogràfica estava ocupada pels neandertals i quan l'home actual encara no l'havia començat a colonitzar. La localització de les restes d'aquest poblament a les parts baixes de la muntanya és lògica, ja que ens trobem en plena glaciació würmiana, circumstància que feia que les parts mitjanes i altes del massís presentessin unes condicions inhòspites per a l'home.

Els primers agricultors i ramaders

Una vegada finalitzats els rigors de la glaciació würmiana, comencem a localitzar troballes aïllades i esporàdiques per tot el massís del Montseny. Malauradament, la seva datació precisa tot sovint és difícil. Totes poden ser incloses perfectament en una forquilla cronològica molt àmplia, que aniria des del neolític fins al final de l'edat del bronze (figura 2). No serà fins a l'arribada de l'edat del ferro, i molt concretament fins a la generalització de la cultura ibèrica, que trobarem una nova acció colonitzadora, que comportarà uns nous estàndards poblacionals.

Malgrat tot, podem perfilar, basant-nos en els materials, uns grups cronològics i culturals definits: l'un, que correspon al neolític final - calcolític, dominat per la generalització de la cultura megalítica; i l'altre, que relacionem amb el bronze final, en què s'estén el ritu funerari de la incineració en camps d'urnes o de túmuls. Tots els jaciments i troballes, però, tenen en comú la seva ubicació al peu de les dues rutes principals de ramaderia transhumant, activitat que tradicionalment s'ha practicat a la comarca; i això demostraria, precisament, la seva perdurabilitat al llarg del temps. Una d'aquestes rutes és la de les Guilleries, que va des del pla de les Arenes, a uns 1.000 m d'altitud (Sant Hilari Sacalm), passant per Joanet, Sant Feliu de Buixalleu i Sant Miquel de Cladells, fins a davallar per Santa Coloma de Farners, ja a la depressió de la Selva. Al peu d'aquesta ruta tenim troballes aïllades, com les del pla de les Arenes (mas Carbó), el Nen Jesús de Praga, jaciments com la Roca d'en Pla i monuments megalítics com el menhir de la Pedra Llarga. L'altra ruta és la montsenyenc, que baixa des de les calmes d'alta muntanya del Montseny, des dels 1.000 m d'altitud, fins a la vall de Breda i, d'aquí, cap al Vallès i el Maresme. Els jaciments localitzats en aquesta ruta són: Puigllancers o Rocallancers (més relacionat amb el vessant de la riera Major de Viladrau, que no pas amb la d'Arbúcies), Vilarmau, la Feixa Llarga, el turó de Montsoriu, el turó de Sant Llop de Viabrea, la serra de Gaserans i el turó de Santa Anna de Breda.

Aquest conjunt de troballes i jaciments els podem distribuir en dos grups cronològics: neolític final - calcolític i edat del bronze.

Els jaciments del neolític final - calcolític (2500-1800 aC) es concentren, bàsicament, a la calma de Sant Hilari i del pla de les Arenes, i a la vall de Breda.

A la zona de Sant Hilari - pla de les Arenes (ruta de les Guilleries), hi ha, d'aquesta època, el raspador carenat sobre sílex trobat prop de mas Carbó, encara que tipològicament podria pertànyer, igualment, al paleolític; i també el menhir de la Pedra Llarga i les ceràmiques i els geomètrics de sílex de la Roca d'en Pla. Segons el nostre parer, aquests darrers materials devien pertànyer a l'aixovar d'un enterrament, igual que els materials ceràmics i la destrala polimentada trobats en altres abrics de la zona del Nen Jesús de Praga. Segurament, responen a una tipologia de jaciments semblant als abrics de la zona del castell de Farners a Santa Coloma (Tarrús, 1988), que representen la generalització del ritus d'enterrament col·lectiu per inhumació. Amb aquest concepte també s'adiria cronològicament la presència del menhir de la Pedra Llarga. Potser és una mica aventurat, amb les dades de què disposem actualment, però creiem que té fonament plantejar una hipòtesi basada en el fet que ens trobem davant d'un lloc d'enterrament, relacionat amb la cul-

tura megalítica o de sepulcres en abrics o coves.

Sembla clar que tots els elements de la ruta de les Guileries es relacionen amb aquest període d'expansió del megalitisme català.

Pel que fa a la banda montsenyenca, hi hem de distingir dos sectors: el de les zones altes del massís, bàsicament a l'àrea de Viladrau-Arbúcies, i el de la vall de Breda.

A la zona de Viladrau es perfila un jaciment a Vilarmau, amb troballes fragmentades. Nosaltres sospitem que els materials (sílex i ceràmica) esmentats per Ariet (1915) i que no coneixem, podrien provenir d'aquest indret. A més, també tenim la ceràmica i els sílexs (un esquerdís i una làmina, amb restes de còrtex) trobats per membres del Museu Etnològic del Montseny, als quals caldria afegir altres materials ceràmics i diverses puntes de fletxa, que, com en el cas dels materials d'Ariet, tampoc no hem vist esmentats bibliogràficament (Feliu i coll, 1993). Acompanyant aquest conjunt de troballes aïllades de Vilarmau, hi ha la concentració de destrals polimentades, trobades a Rocallancers. En aquest cas, si fos veritable l'existència de puntes de fletxa sobre sílex, es confirmaria l'adscripció cronològica al neolític final-calcolític. No obstant això, per les característiques topogràfiques de la zona (plana d'alta muntanya), ens trobaríem davant d'una tipologia de jaciment totalment diferent de la del conjunt del Nen Jesús de Praga, probablement en aquest cas es tractaria d'un assentament aïllat les característiques del qual desconeixem. El cas de Rocallancers sembla que es podria relacionar amb l'elaboració de les destrals polimentades. Caldria comprovar que la roca del puig o alguna de les seves vetes és la mateixa que la de les destrals. En aquest sentit, hem de recordar que modernament aquest indret ha estat emprat com a pedrera.

En el cas de la vall de Breda, ens tornem a moure en

l'àmbit de la precarietat; atès que disposem només de troballes aïllades, que tampoc no hem pogut observar directament, encara que sí que disposem de fotografies antigues. Els materials relacionats són una destral a Sant Llop de Viabrea, una destral a la serra de Gaserans, una destral al turó de Montsoriu, i un raspador-burí i una làmina retocada de sílex, probablement melat, al turó de Santa Anna. Les destrals, poca informació ens poden proporcionar, ja que dues es troben en assentaments ibèrics (turó de Montsoriu i serra de Gaserans, potser torre de la Mora). Aquestes destrals podrien pertànyer a moments anteriors a la cultura ibèrica o ser-ne contemporànies. Consegüentment, es tracta de documents que no ens ajuden a aclarir el nivell de poblament. Pel que fa a la tipologia, sempre amb la precarietat de treballar a través d'observació fotogràfica, dels materials del turó de Santa Anna, s'adiriem bé amb qualsevol període neolític o calcolític i, en menor grau, amb moments culturals determinats del paleolític superior. L'absència al Montseny, però, a hores d'ara, de jaciments del neolític antic o mitjà i en el seu entorn immediat, fa que ens inclinem a atribuir aquests materials al neolític final-calcolític. Igual que en el cas de Vilarmau, la situació del jaciment, prop d'una plana, amb absència d'abrics, balmes o grans rocams i amb absència de construccions megalítiques, ens fa pensar més en un assentament, que no pas en un enterrament.

Del bronze final (1200-800 aC), només tenim coneixement d'un jaciment, la Feixa Llarga, situat en una calma d'alta muntanya, d'uns 1.000 m d'altitud. Nogensmenys, és l'únic de què disposem de materials lliurats per una prospecció arqueològica realitzada, l'any 1985, de manera científica. Per tant, podem afirmar que és el jaciment pròpiament dit més antic de l'àrea. Els materials es van trobar al començament de les feixes de conreu. Segurament no eren materials *in situ*, sinó provinents del turó immediat, que curiosament té una impressionant estructura rocallosa, la qual presenta formes circulars. No hi ha dubte que caldria fer-hi més prospeccions per determinar si els materials provenen d'aquesta zona i, aleshores, saber quin tipus d'activitat s'hi desenvolupava: punt de parada en la ruta de transhumància, lloc d'enterrament... A hores d'ara no ho sabem.

La cronologia dels materials ara és força clara: ens movem en un context típic del bronze final i de la primera edat del ferro. Aquests materials ja han estat estudiats (Bosch i coll, 1991), raó per la qual no insistirem en aquest tema. No obstant això, a continuació en fem una breu relació: 82 fragments de ceràmica a mà oxidada i/o reduïda (1 vora plana bisellada, 1 premsió cilíndrica, 1 vora rodona, 4 bases, 1 cordó imprès, i 74 fragments informes, dels quals n'hi ha 37 de pentinats i 44 de polits), dos fragments de terra cuita, i tres objectes lítics (una destral polimentada, un petit nucli pota de cabra de sílex força exhaurit, i una ascla de quarsita).

Aquestes restes són indicadors de la pervivència d'unes formes de vida, bàsicament ramaderes, en un període en què els hàbits religiosos i d'enterrament havien estat modificats, atès que se substituï el ritus d'inhumació pel d'incineració. Òbviament, aquests canvis no van ser sobtats, sinó graduals.

El jaciment de la Feixa Llarga obre les portes a un nou model de poblament més complex, amb poblats i hàbitats dispersos, que es correspondrà amb la generalització del

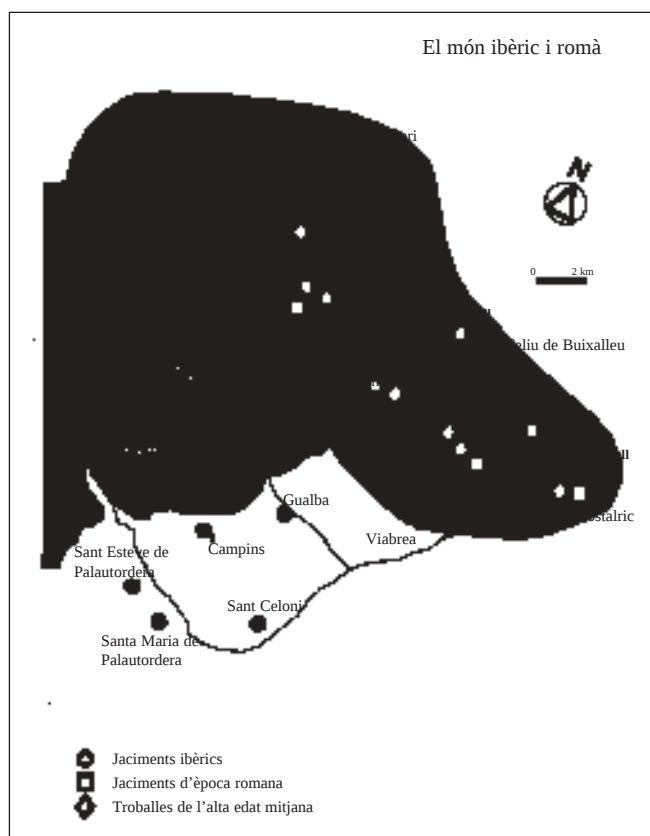

Figura 3. Jaciments arqueològics de l'època ibèrica i romana a l'àrea d'estudi.

El món ibèric

El coneixement del món ibèric en el context de l'àmbit del nostre treball és relativament recent. Les dades de què disposem actualment ens ofereixen un panorama definit per unes perspectives inèdites en societats anteriors, traduïdes en la irrupció d'un nou model d'ocupació i estructuració del territori, nascut sota la perspectiva de nuclis estables de població –*oppidums* o poblats– i amb un nou horitzó econòmic en què l'agricultura passa a tenir un paper destacat, si ho jutgem pel tipus d'assentament d'aquesta època i per la seva ubicació.

En aquests moments, en tota aquesta zona centrada a la vall de la riera d'Arbúcies, tenim coneixement de l'existència de set jaciments arqueològics corresponents al període ibèric (figura 3).

Les primeres dades documentals referents a aquest període provenen de troballes puntuals de materials aïllats localitzats en el turó del castell d'Hostalric (Pericot i Oliva, 1952; Oliva, 1955). Però no és fins l'any 1984, en aquest mateix indret i d'una manera accidental, que van ser localitzats nombrosos fragments de material ceràmic corresponent a època ibèrica, en una esllavissada d'un dels vessants del turó (Bosch i coll., 1990).

La situació geogràfica d'aquest turó és excel·lent: s'eleva 168 m s.n.m., sobre el marge esquerre del riu Tordera, en una posició fàcil de defensar i dominant respecte de l'antiga via Augusta. No és estranya, doncs, la presència d'un assentament ibèric en un lloc d'una importància estratègica cabdal, com ho demostra la presència ja en època medieval d'una important vila fortificada i la posterior construcció, ja en el segle XVIII, d'una gran fortalesa, emprada fins als principis del segle XX.

Pel que fa als materials recollits en superfície, corresponen, bàsicament, a un context que abraçaria la darrerïa del segle III aC i la primera meitat del II aC: presència majoritària de ceràmiques campanianes del tipus A, fragments d'àmfora cartaginesa del tipus C2, àmfora punicoebusitana, un volum important d'àmfores grecoitàliques i/o itàliques –ja que en aquest cas no es va poder recuperar cap forma sencera–, i també fragments de ceràmica grisa de la costa catalana, ibèrica pintada, un fragment del tipus Byrsa 661, etc.).

La no-presència d'estructures associades va portar els autors d'aquesta troballa i la seva posterior publicació a considerar que es tractava d'un abocador, segurament relacionat amb un poblat o *oppidum*, destruït probablement per la construcció de la fortalesa i els baluards del segle XVIII.

Abans, durant els anys setanta, van ser descobertes per la família Mataró, a Sant Feliu de Buixalleu, concretament al mas Buixalleu, diverses sitges, amb materials corresponents a un ampli ventall cronològic, que comprendria des del final del segle V aC (presència d'un fragment de ceràmica àtica de vernís negre, actualment exposat en el Museu Etnològic del Montseny, La Gubella) fins a l'època imperial.

Aquest jaciment està situat en una zona en contacte amb camps de conreu, i potser cal associar-lo a un poblat encara no localitzat.

D'aquest període antic dins de l'horitzó ibèric, l'any 1995 i arran dels incendis de l'any 1994, en una prospecció

feta en el transcurs d'un treball de recerca de fortificacions d'època medieval, al turó de la Torre de la Mora (Sant Feliu de Buixalleu), se'n van localitzar les restes d'un *oppidum*, delimitat per una estructura defensiva de 80 x 20 m. La posterior excavació d'urgència en una de les habitacions d'aquest poblat, com també la recollida de material en superfície, va permetre recuperar un petit lot ceràmic, que, malgrat no haver donat importacions ceràmiques d'origen àtic, en conjunt es podria situar, de manera preliminar, abans no es puguin reprendre les excavacions en aquest assentament, entre el segle V aC i el començament del segle III aC (Font i coll., 1996).

Aquest important poblat se situa al cim d'un estratègic turó, amb domini visual sobre l'entrada a les valls d'Arbúcies i de Breda, l'antiga via Augusta i un dels camís careners d'accés al Montseny i la plana de Vic.

D'un moment que caldria situar ja a final del món ibèric i en contacte amb la romanització, l'any 1993, en el transcurs de les obres de construcció del camp de futbol d'Arbúcies, van ser localitzats novament materials ceràmics ibèrics. La posterior excavació d'urgència va permetre documentar amb exhaustivitat una estructura d'habitat dispers d'aquesta època.

Aquesta troballa (Font i coll., 1996) cal considerar-la com a excepcional, ja que, al sector nord-oriental de la península Ibèrica, per primera vegada es va poder excavar en la seva totalitat un assentament d'aquestes característiques. La cronologia d'aquest jaciment, d'una manera bastant precisa, cal situar-la entre mitjan segle II aC i el primer terç del segle I aC (150-80 aC).

Aquest assentament rural se situa al peu d'una zona de conreu, al costat de la riera d'Arbúcies i sembla respondre a un model d'habitatge ibèric, probablement amb influències derivades de la romanització. De l'excavació d'aquest jaciment se'n desprèn l'existència d'un sistema d'explotació agrària de tipus familiar, basada en l'autabastament, i amb petits excedents que permetien tenir accés a productes d'importació de procedència majoritàriament itàlica (vi i ceràmica campaniana dels tipus A i B). El referent més proper a aquest sistema de producció el constitueix el mas tradicional d'època medieval.

De cronologia incerta dins del món ibèric, cal esmentar, també, la troballa de tres jaciments més, el primer dels quals va ser localitzat, els anys cinquanta, per Miquel Oliva Prat (Pericot i Oliva, 1952) dins del recinte del castell de Montsoriu, en què va documentar la presència de ceràmiques ibèriques.

En aquest sentit i en el transcurs de l'excavació programada al castell l'any 1995, va ser possible localitzar un mur d'una amplada de gairebé un metre, associat a ceràmiques comunes ibèriques. Les característiques constructives d'aquest mur, com també la seva amplada, semblen indicar que ens trobem davant d'una estructura defensiva pertanyent a un petit poblat o recinte fortificat, destruït en el transcurs de les obres de construcció del castell a l'alta edat mitjana.

D'època ibèrica són, també, un petit conjunt de ceràmiques comunes localitzades en el transcurs de la construcció d'una sèrie d'habitatges al nucli urbà d'Arbúcies (any 1995), al sector conegut com l'hort de les Estries. Aquestes ceràmiques van aparèixer sense cap context que s'hi pogués relacionar.

Darrerament, s'han localitzat restes de construccions

(murs, lligats en sec, que devien delimitar les habitacions) en un sector proper al turó conegut com del castell de l'Arinyó, al terme municipal d'Arbúcies. La situació d'aquest jaciment, com també la tècnica constructiva emprada en la seva construcció, fan pensar en l'existència d'un petit recinte fortificat d'època ibèrica. Posteriors campanyes de prospecció han de permetre, els propers anys, conèixer millor aquest assentament i la seva cronologia.

El món romà

El coneixement d'estructures constructives d'època romana en aquest sector montsenyenc encara és, avui dia, molt limitat, tot i que, si observem la ubicació dels jaciments localitzats, com també els pocs elements que ens ha donat la seva prospecció, podem començar a definir les bases d'un model de poblament, prou conegut, basat en explotacions agrícoles, conegudes pel nom de *villae*.

Els jaciments d'aquest sector, corresponents a aquest període (segles ii aC - v dC) són quatre (figura 3), i els tro-

bem localitzats sense excepció al peu de zones agrícoles, majoritàriament al sector en contacte amb la plana de conreu de la zona baixa del terme municipal de Sant Feliu de Buixalleu (Grions i Gaserans).

En aquest sector de la plana es va localitzar l'any 1994, prop del nucli de Grions, en una petita esllavissada al peu de la carretera que enllaça Grions i Hostalric, un conjunt format per ceràmiques comunes, *tegulae* i fragments de *dolia*, corresponents probablement a l'abocador d'una vil·la o un magatzem agrícola. La cronologia que es pot desprendre d'aquests materials ens fa pensar que ens trobem davant d'un jaciment agrícola típic d'època imperial.

També a l'època romana caldria situar la troballa d'una estructura localitzada en el transcurs de les tasques d'excavació del jaciment de Can Pons a Arbúcies. En aquest cas, es tracta de les restes d'una part d'un edifici (probablement una altra vil·la) situat a uns cinquanta metres de l'explotació rural ibèrica esmentada a l'apartat precedent. Les restes d'aquest edifici consisteixen en els fonaments d'un petit magatzem de *doliae*, i un mur d'uns 20 metres de llargada, que faria la funció de tancament, probablement d'un pati.